

KANT'IN ELEŞTİREL FELSEFESİNE PARMENİDES İLE PLATON'UN ETKİSİ

Zerrin Oral-Kavas*

Felsefe tarihinde eleştirel felsefenin ilk örneğini Parmenides vermiştir. Parmenides bilgiyi, doğruyu düşünülen dünya duyumsanan dünya ayrımını yaparak ele alır. Bu ayrımı yaptıktan sonra, felsefenin tek ilgi alanının da düşünülen dünya olduğunu ileri sürer. Düşünülen dünya varlığa aittir o da kendi içinde öncesiz, doğru, kesin, gerçek, ebedidir. Öte yandan duyumsanan dünya sürekli değişen görüntüler, belirsizlik, hata barındıran oluşun sınırları içindedir, oluşa aittir. Böylece Parmenides için doğrunun dayanağı varlık, hatanın dayanağı ise oluştur. Parmenides'e göre felsefe kendi içinde varolan ile ilgilenmeli akıl yürütmelerde asla gevşeklik barındırmamalıdır.

Platon, Parmenides'in düşünüldür dünya ile duyulur dünya ayrımından yola çıkarak ancak öncesiz sonsuz varlık ile doğrunun araştırılması yoluyla felsefenin ola-naklı olabileceği görüşünü benimsemiştir. Kant'ın eleştirel felsefesinde izlediği yol Parmenides ile Platon'un felsefe yaparken izledikleri yola benzer. Kant, felsefenin değişmez, kesin sınırlarını belirleme uğraşısındadır; öyleki bu sınırın dışında kalan hiçbirşey asla felsefe adını alamaz.

Bu yazıda Kant'ın Salt Usun Eleştirisi'nde Parmenides ile Platon'dan nasıl etkilendiği araştırılacaktır.

Eleştirel felsefesinde Kant'ın hareket noktası kendi içinde olan ile görüngünün kesin olarak birbirlerinden ayrı tutulmasıdır. Böylesi bir ayrım daha önce söz edildiği gibi Parmenides felsefesinde varlık ile oluş arasında, Platon felsefesinde düşünüldür ile duyumsanır dünya arasındadır.

Parmenides için varlık ile düşünce birdir 'Düşünülen şey varolan birşeydir' (Fr.8) bu bir mutlak doğrudur, gerçekliktir; duyumun, değişimin, zamanın, oluşun ötesindedir. Oluş nedir? diye sorulduğunda cevap algıyı belirleyen, sürekliliğini koruyamayan, her zaman hata nedeni olabilecek bir görünümdür. Parmenides felsefesinde varlık ödün verilmeksizin oluştan, hayatın

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi.

kendisinden önceliklidir. Bir başka söyleyişle varlık ve düşünce alanı kendi saltıklığında kesin, mutlak bir ilke, bilginin ölçüsü olarak öncesizdir. Parmenides'in varlık anlayışını benimseyen Platon şöyle demiştir, '...değişmez, saltık, doğru olanı bulduk, buna mükemmel açıklık, netlik demiştik; böyle denilenler ya hep değişmeyecek, bozulmayacak, başka hiçbirşey ile karışmayacak, ya da ikincil, adi diye adlandırılacak.' (Philebus 59) Değişmezlik, saltıklık, doğruluk varlık alanının ve ona ait formun, ideanın özellikleridir.

Kant felsefesinde varlık 'sadece bir şeyi varsayar, kendi içinde varolarak kesin belirlenmişliği.' (CPR.A598/B626). Kant aynı kitabın bir başka yerinde ise şöyle der; 'usa uygun ile öncesiz bilgi aynı şeydir.' (CPR. P12).

Parmenides, Platon, Kant insanın iki farklı varoluş biçimine sahip olduğunu kabul etmiştir: hem kendi içinde düşünen, hem de görüngüsel olarak. Kant felsefesinde kişi geçici, duyumsal, değişen varoluşunun bilincinde olduğu gibi kendi içinde bir şey olan düşünsel, duyum ötesinde, hiçbir koşula bağlı olmayan yanının da bilincindedir. İnsanın bu iki farklı varoluş biçiminin kaynağında farklıdır.

Kendinden başka hiçbir şeyi gereksemeyen varlık, idealar alanı Platon felsefesinde oluş dünyasından önceliklidir. Bunun nedeni varlık alanına ait şeylerin hem düşünülebilir, açık, belirlenmiş, değişmeyen özelliklerinden hem de aralarındaki ilişkilerin saltık özelliğinden kaynaklanır ki bu özellikler bilgi ile varlık açısından birincildir. Oluş dünyasına döndüğümüzde ise şeyler sürekli değişen görüntülerdir, bu görüntülerin kaynağı da duyumlardır. Oluş dünyasındaki şeylerin anlamlı olabilmesi düşünülen varlıklar olan idealar ile olanaklıdır. Bir yandan kendi başına anlamlı olan öte yanda anlamını kendinden başka bir şeye borçlu olan. Parmenides, Platon ve Kant açısından kendi başına anlamlı olan felsefe açısından da birincildir çünkü koşulu yalnız kendisidir.

Kant açısından ahlak yasasına temel salt eyleyen us insanın düşünsel varoluşunun temelidir. Öyleki özgür istenç anlamını ahlak yasasından alır ve bu yasa Tanrı ideası ile ölümsüzlük ideasında dayanağıdır. İstencin koşulları olan Tanrı varlığı ile ölümsüzlük ideaları aynı zamanda istencin hedefi olan en iyinin koşullarıdır.

Kant felsefesinde eylem yasası boş bir ilke değildir, istencin hedefi olan en iyi onun içeriğidir, bu da salt eyleyen usun ilk savı olan Tanrının varlığı ile ölümsüzlüktür. Eylem yasası hem özgürlüğün yasası hem de salt istencin ilkesidir.

İnsan varoluşunun görüngüsel özelliği kuramsal usun sezgi formları olan zaman ile mekana bağlıdır. Bu formlar olmadan kuramsal us işlerlik kazanamaz, görüngü diye adlandırılan deneysel durumlar hakkında konuşulamazdı. Doğa yasalarının dayanağı kuramsal, bilme ile ilgili usdur.

Kant felsefesinde insanın görüngüsel özelliği, Platon felsefesinde insanın oluş dünyasındaki varoluşuna denk düşer çünkü oluş dünyası duyularla, deneysel durumlarla belirlenmiştir. Platon felsefesindeki varlık alanı Kant felsefesinde insanın düşünsel, kendi içinde olma özelliğine karşılıktır.

Platon ile Kant açısından sonlu düşünen varlık olarak kabul edilen insanda sonsuzluk, ölümsüzlük, en iyi ideaları bulunur. Platon için bu durum ruhun ölümsüzlüğü ve bedeninin geçici olması ile, Kant için ise ölümsüz ruh ile geçici cismani eğilimleri bünyesinde barındıran insan anlayışı ile olanaklıdır. Nasıl olurda sonlu, ölümlü bir varlıkta ölümsüzlük ideası bulunur? Platonun bu soruya yanıtı şöyledir; ölümsüz ruh varlık alanına aittir, bir süre için geçici bedende bulunur. Kant'ın aynı soruya yanıtı ise şöyledir; zorunlu olarak ruhun ölümsüzlüğü ile Tanrının varlığı ideaları eyleyen usun ilk savıdır. Bu idealar salt eylem yasasınca belirlenmiş özgür istencin hedefi olan en iyinin koşulunu da sağlarlar.

Duyumları ile belirlenmiş varoluşunda doyurulmaz istekler ve eğilimler içindeki insan geçici, ölümlü olduğunun da bilincindedir bir taraftan.

Platon felsefesinde ruh salt düşünsel olan idealar alanı ile duyumsanır olan fiziksel alan arasında özel bir arabulucu rolü üstlenmiştir. Kant'm söz ettiği ahlak alanı birebir aynı adla Platon felsefesinde bulunmasa da buna yakın bir karşılığı ruhun yüklendiği özel rolde bulabiliriz. Parmenides felsefesindeki bir, us, Platon felsefesindeki ruh, us, Kant felsefesindeki eyleyen us duyum ötesi varoluşun türevleridir. Hepsi duyum ötesi varoluşun yüceliğini, önceliğini kabul etmiştir. Parmenides'in varlığı, Platon'un iyi ideası, Kant'ın salt eylem yasası öncesiz, salt olma özelliklerinden kutsal modellerdir. Kant istencin kutsallığından söyle söz eder,

Salt eylem yasası, eylem ideali bütün sonlu us sahibi varlıklara zorunlu olarak örneklik etmelidir, ona ulaşılamasa da ulaşma çabasının sürdürülmesi gerekir. İşte bu salt eylem yasasının kutsallığındandır. (CPR 33).

Parmenides, Platon, Kant insanın sınırsız denebilecek deneysel durum ve şey alanı içinde insan usunun kutsal ideale, hedefe tam olarak erişemeyeceğinde anlaşılır. Kutsal hedefe, ideale duyulan saygı us sahibi varlığın bitimsiz ilerleyişinde ulaşılması gereken bir hedef olarak alındığında buna hem Platon hem Kant erdem adımı verir. Duyulan bu saygı sürekli fısıldayan bir sestir.

Kant'ın eleştirel felsefesindeki bu kutsal örneğe duyulan saygının olumsuz bir biçimde hissedilebileceği, hoşnutsuzluk hissi, sıkıntı verebileceği gibi eleştiriler yöneltilebilir, böyle olsada bu içlemsel yeğin duyuş ancak önceliksiz olarak herşey bir yana bırakılarak bilinebilir. Yasa kendi içinde olumludur; düşünsel nedenin, özgürlüğün formu ve saygının nesnesi kendini beğenmişliği ortadan kaldırarak insan kişiliğini belirler.

İnsanın ahlak yasası ile ilişkisini Kant 'ödev, 'yükümlülük' terimleri ile adlandırır, us sahibi bütün insanlar için ahlaki zorunluluk ya zorlamadır ya da yükümlülüktür, bu yükümlülüğü yerine getiren eylem ödev olarak anlaşılır. Ahlak yasasına saygı duyulmasını bize fısıldayan sese kulak vermek ahlaktır. Bu yasa değersiz yaşantıya göz yummaz.

İnsan yaşantısı eylemlerden oluşur, insan ödev anlayışına uygun ya da yalnız yasa öyle buyurduğu için eylemiş ise değerli yaşantıdan söz edilebilir. (CPR 91-92) Salt eylem yasasını içinde barındıran salt eyleyen us nedensellik yasasını da içerir. Salt eyleyen us kuramsal usdan önceliklidir usun bütün işleyişinin, düzenlenişinin nedenidir.

Platon Phaedo diyalogunda deneysel durumların ötesinde doğüstü güce sahip bir nedenden söz eder, bu neden kendi içinde salt, iyi, ahlaki yükümlülük getiren bir nedendir. (Phaedo 98- 99) Kant için de değişmeyen salt eylem yasasından kaynaklanan düşünsel hoşnutluk, duyumsal hoşnutluktan önceliklidir. (CPR 122)

Kant Parmenides'ten çok etkilenen Platon'un temel kavramlarını kullanmıştır. Ruh hem Platon felsefesinde hem de Kant felsefesinde en iyiye ulaşma çabasını taşır, bu çabanın dayanağı Platon'da en iyi ideası, Kant'ta ölümsüzlük, Tanrı idealarını ilk sav olarak ileri süren salt eyleyen usdur. Değişmeyen ahlak ilkelerinin, bilginin değişmeyen dayanaklarını göstermek, bu yazıda incelenen filozoflardan yola çıkarak görülmüştürki eleştirel felsefenin temel işleyişi olmuştur.

KAYNAKÇA

- I. Kant, *Critique of Pure Reason*. İng. Çev. N. Kemy-Smith, New York, St Martin's Press, 1965.
I. Kant, *Critique of Practical Reason*. İng. Çev. L. W. Beck, New York, Macmillan, 1985.
Platon, *The Collected Dialogues*. ed. Edith Hamilton, Huntington Cairn, Princeton, Princeton University Press, 1986.